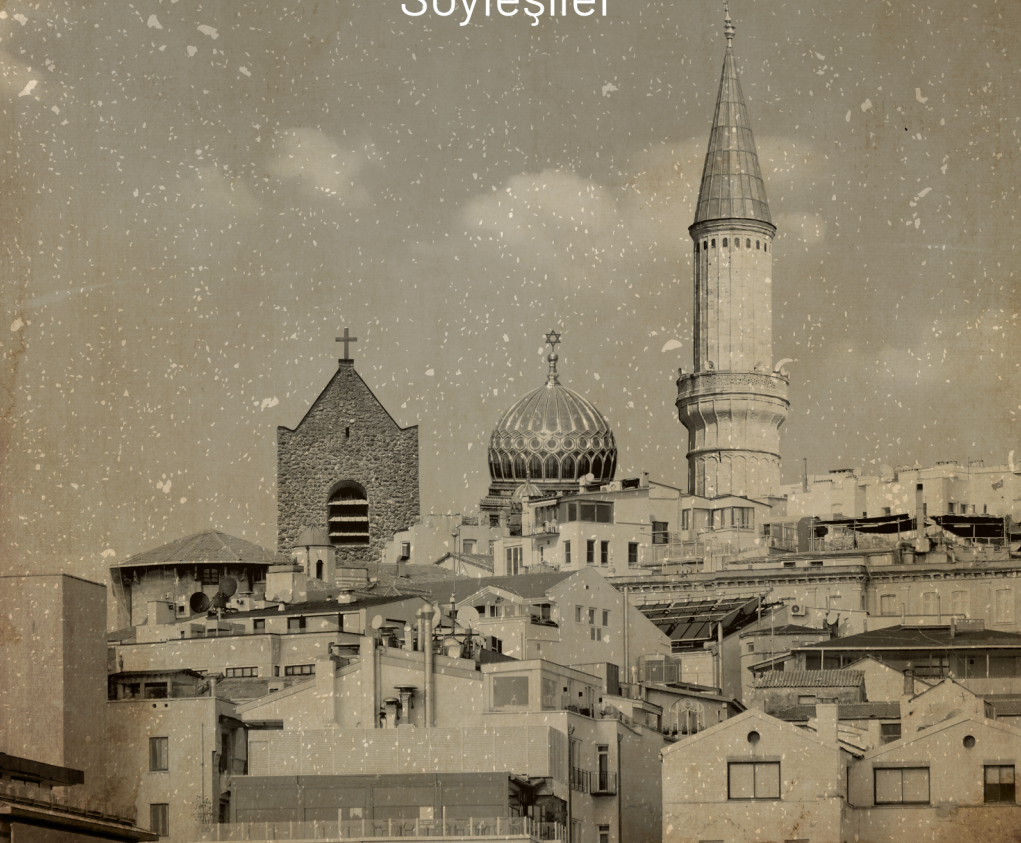

MUTEBER YILMAZCAN SİMONETTİ

AZ

Türkiye Otokton Azınlık Topluluklarıyla
Söyleşiler

AZ

SANDER YAYINLARI

Fetih Mah. Tahralı Sok. Kavakyeli İş Merkezi

No:7/E İç Kapı No:16 Ataşehir/İstanbul

Telefon: 0212 939 76 52 - E-posta: sander@sanderyayinlari.com

www.facebook.com/sanderyayinlari

www.twitter.com/SanderYay

www.instagram.com/sanderyayinlari

<https://sanderyayinlari.com>

ISBN: 9786256974029

Yayıncı Sertifika No: 45798

1. Baskı: İstanbul 2022

İmtiyaz Sahibi: Umut Kısa

Genel Yayın Yönetmeni: Şirin Aydınır

Editör: Betül Yılmaz

Düzeltili: Emre Yaman

Mizanpaj: Özkan Köse

Kapak Tasarımı: Özkan Köse

BASILDIĞI YER

Deren Matbaacılık Ambalaj Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi

Yakuplu Mah. 194 Sok. 3. Matbaacılar Sitesi No: 337/338 Beylikdüzü/İstanbul

Sertifika No: 47881

© Bu kitabın tüm yayın hakları Sola Koç. Eğ. Dan. Hiz. A.Ş.'ye aittir. Yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen hiçbir yolla kopya edilemez, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

AZ

Türkiye Otokton Azınlık Toplamlarıyla Söyleşiler

Muteber Yılmazcan Simonetti

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
SUNUŞ-İlber Ortaylı	15
KİTABIN AKIŞI	17
GİRİŞ-AZınlıklar	19
LAKİ VİNGAS	21
PROF. DR. TOROS ALCAN	45
MORİS LEVİ	71
ANDON PARİZYANOS	95
YORGO PAPALYARİS	111
BEDROS ŞİRİNOĞLU	125
SAİT SUSİN	131
YUSUF BASMACIOĞLU	149
BERNARD SARIBAY	165
ZEKİ BASATEMİR	177
VASİL LİAZE	191
KİRKOR AĞABALOĞLU	199
AVRAM SEVİNTİ	215
PAUL ZAZADZE	225
MİHAİL ÖRME & İDİL KARAYEĞEN	237
TEOMAN ÖNDER	247
S. CAN USTABAŞI	255
FADİ HURİGİL	267
KURYAKOS ERGÜN	283
YILMAZ HİÇBEZMEZ & MURAT ÖZBERK	299
ŞAUL CENUDİOĞLU	311
CEM ÇAPAR	319
CEM ALTINIŞ	331
FERİT ÖZALTUN	345
FARUK UĞURGEL	355
MÜNİR BALIKÇIOĞLU & İBRAHİM ÇİLİNGİR	365
HANRİYET YILDIZ	373
SONSÖZ	379

Anneme ve babama...

ÖNSÖZ

Niçin böyle bir kitabı yazmaya giriştim?

Dokuz yıldır azınlık toplumlarıyla çalışmaktayım. Sırasıyla, Rum, Ermeni, Yahudi ve Süryani olmak üzere dört farklı Cemaat Vakıfları Temsilcisi ile çalıştım. İşime, 2013 Nisan'ında, meselenin derinliğine dair pek de bir şey bilmeyerek başladım, başlamışım.

Biraz daha geriye sarıp kim olduğumu anlatarak başlamam daha anlaşılır kılacak sanırım.

Mersinli bir Nusayri'yim. Yani Arap Alevisi. Alevi olduğumuzu tabii ki de biliyordum ama Alevilik nedir bilmiyordum. Ne kendimin ne başkalarının dini kimliğiyle hiçbir zaman ilgilenmedim.

Boynumuzda Zülfıkar taşırdık, Hz. Ali'ye ait güzel bir kılıç olması dışında ne olduğuna dair hiçbir fikrim yoktu. Birkaç kez okulda yaşça benden büyüklerin boynumdakini görüp, gülümseyerek, "Bizdensin." dediklerini hatırlıyorum ama *onların* kim olduklarını dahi merak etmedim. Sınıfımda Arap dilli Rum Ortodoks arkadaşlarımız vardı; Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinden muaffardı, o derste dışarı çıkar geçerlerdi. O zamanlar Arap Dilli Rum Ortodoks ne bilmezdim ama Hristiyan olduklarını biliyorduk ve bizler için bu çok olağan bir durumdu; bir farklılık bile değildi, küçük bir detaydı sadece. Mersin'in göbeğinde, çocukken bana görkemli görünen bir kilise vardı, birkaç kez içeri girmiş, papazla sohbet etmiştik. Ne konuştuğumuzu hiç hatırlamıyorum yalnızca çok babacan ve

güler yüzlü bir adam olduğunu hatırlıyorum ama o kilise neden orada, oraya kimler gidiyor, niye gidiyor diye hiç düşünmedim. Babaannemin salonunda Meryem Ana'nın resmi vardı, babam sabahları işyerini açtığında günün bereketi için kısa bir süre kasetten Kuran-ı Kerim açardı, işi dolayısıyla tanıştığı Yahudi ve Hristiyan dostları vardı, anneannem ve dedem her yıl oruç tutardı, evlerinde Hz. Ali'nin küçük bir fotoğrafı vardı, dedem cami olmadığını bildiğim ama hiç görmediğim bir yere (cemevi) namaza giderdi, babaannem Arapça kelimelerle bizi severdi, küçük amcamın eşi Avrupalıydı, büyük amcamın cenazesi Alevi olmamıza rağmen kalabalık topluluğun katılımı açısından daha uygun olduğu için camiden kalktı, kuzenimin eşi Sünni'ydi, beş kişilik yakın bir kız grubumuz vardı; üç Sünni, iki Alevi'ydik, annelerimiz de arkadaştı; *gün*lerinde* Sünnilerin namaz vakti içeri girip namaz kıldıkları bilinirdi ama hiçbir zaman hiç kimsenin ibadeti ile ilgili bir mevzu konuşulmazdı.

Böyle bir armoni içinde büyüdüm. Bunların tamamı benim için çok normaldi. Hayat her yerde böyle bir uyumla akıyor sanıyordum.

17 yaşında Ankara'da üniversiteye başladım. Özel bir yurtta kalıyordum. Adanalı iki oda arkadaşım bana bir gün, "Sen Mersinlisin, Alevi'sindir, *biz* seni sevmeyiz." dedi. Babamı aradım, anlattım, "Alevi olmak kötü bir şey mi?" diye sordum. "Hayır kızım, ne Alevi ne Sünni olmak kötü bir şey değil, lütfen git arkadaşlarına söyle, benim büyüdüğüm evde Alevi-Sünni, Hristiyan, Yahudi hiçbir din ayırt edilmez, o yüzden ben sizi seveceğim de." dedi. Dini kimliğimle ilk tanışmam, kimliğim yüzünden ilk ve son ayrımcılığa uğramam bu şekilde oldu. Muhtemelen ben onlara farklı bakmadığım için, onlar da beni kısa zamanda benimsediler ve ötekileştirildiğim başka hiçbir hadise yaşama-

* 80'li ve 90'lı yıllarda kadınlar arkadaş gruplarıyla düzenli olarak birbirlerinin evlerinde buluşurlardı. Pastalar, börekler, çörekler yapılır tüm gün sohbet eder, zaman zaman dans eder, eğlenirlerdi. Bu buluşmalara bizim bölgemizde *gün* adı verilirdi. *Dolar günü*, *altın günü* isimleri de kullanılırdı ki bu da bu buluşmalarda birbirlerine belirledikleri rakamda dolar ya da altın getirecekleri anlamına gelirdi. Bir nevi kredi sistemi gibi çalışan bu yöntemle kadınlar para biriktirme imkânına sahip olurlardı.

dım. Nitekim hayatım boyunca birçok farklı din ve mezhepten birçok insanla çok güzel arkadaşlıklarım oldu.

Sonra günün birinde yolum kâğıt üzerinde adı *azınlık* olarak geçen kimselerle kesişti. “Azınlık neydi? Gayrimüslim* neydi? Rum kim? Ermeni kim? Patrik kim? Papa’dan farkı ne? Patrik gerçekten İstanbul’da mı yaşıyor? Peki neden bu insanlar bu kadar *AZ*? Neden bu gruplara *AZ*’lık diyoruz?” Benzeri onlarca yeni soru hayatımın merkezine oturdu.

Bugün dönüp baktığımda ben mi cahildim bilmiyorum; sonuçta iyi eğitilmiş bir ailenin çocuğuydum, Mersin’in en iyi okullarının birinden çok iyi bir dereceyle mezun olarak Türkiye’nin en iyi üniversitelerinden birini bitirdim. İngilizceyi yedi yaşında öğrenmeye başladım, ilk defa yurtdışına on beş yaşında çıktım, her zaman çok okuyan meraklı birisi oldum. Bu tabloya göre cahil olan gerçekten ben miydim yoksa bazı şeyler bize öğretilmedi, bazı şeyler geniş topluma ulaşacak şekilde yazılmadı, çizilmedi ya da bazı şeyler hakkında konuşmaktan imtina mı edildi?

Ülkemizin kadim unsurları azınlıklara dair pek bir şey bilmeyerek başladığım işimde dokuz yıla dünyaları sığdırdım. Rum toplumundan Laki Vingas ile başladım, Ermeni toplumundan Prof. Dr. Toros Alcan ile devam ettim, ardından Yahudi toplumundan Moris Levi ile çalıştım. Bugün hâlâ Süryani toplumundan S. Can Ustabaşı ile çalışmaktayım. Her biri benim için muazzam önem arz eden, çok değer verdiğim, müthiş saygı duyduğum, gerek kendi toplumları için gerek tüm azınlık toplumları için gerek ülkemiz için çok ama çok değerli insanlar.

Dokuz yıl önce anlamak için sorular soran benken, bugün anlatan ben oldum. Hâlâ da her gün; kitaplardan, çalıştığım ve tanıştığım tüm muhteşem insanlardan öğrenmeye devam ediyorum. Her yeni bilgi, yeni bir soruyu doğuruyor. Her yeni soru tarihte daha derinlere götürüyor, farklı açılardan analizi gerektiriyor.

Kaderin cilvesi olarak bir yabancıyla -İtalyan- evlenmiş olan, azınlıklarla çalışan, aslında dini kimlik anlamında ço-

* Kitap boyunca ‘gayrimüslim’ ifadesinin kullanılacak olmasının sebebi terim olarak literatüre bu şekilde yerleşmiş olmasıdır.

gunluk içinde kendi de bir azınlık olan, dünyanın neresinde olursa olsun fırsat eşitliğini, eşit vatandaşlığı savunan; farklı dinleri ve etnik kökenleri ayırıcı değil, çoğaltıcı, güçlendirici unsurlar olarak gören bir birey olarak nihayetinde sözlü tarih niteliğindeki bu kitabı yazmaya niyet ettim.

Azınlıklarla ilgili binlerce kitap mevcut; gerek kendi cemaatlerinin içinden gerek geniş toplumdan gerek uluslararası arenadan kalemi kuvvetli, çok değerli bilim insanlarının, aydınların, hukukçuların yazmış olduğu birçok kitaba erişim artık çok kolay. O hâlde benim kitabıma ne gerek vardı?

Aslında bu aynı zamanda bir gönül borcu... Çalıştığım bu kadim toplumların içinde bir güne bir gün kendimi *öteki* hissetmedim. Aralarında *azınlık* olan ben iken, istisnasız herkes bana daima samimi, içten ve hakiki yaklaştı. İstanbul'dan başlayın, Hatay'ın tüm ilçeleri, Mardin-Midyat, Adıyaman, Diyarbakır, İzmir ve daha nerelerde bu toplumlarla bir araya geldiysem aynı sıcaklıkla karşılandım. Çalıştığım süre zarfında bilmediğim, merak ettiğim, anlamadığım bir konu olduğunda kimi aradıysam anlayışla yardımcı oldular. Zaman içinde, ülkemizde azınlık olarak nitelendirilen toplumların* yöneticileri, din insanları ve birçok meslek ve yaş grubundan toplum üyeleriyle sıcak bir diyalogum oluştu. Bunun için çok minnettar olmakla birlikte, tıpkı erken gençlik yıllarımda olduğu gibi üzerine hiç düşünmediğim, benim için çok doğal ilişkiler bunlar. Ancak cemaatlerin içinde saygı duyduğum bazı kişiler bana bu 'enteresan' pozisyonumu hatırlatınca fark ettim ki gerçekten de Müslüman olmayan, azınlık olarak adlandırılan birçok farklı cemaatten birçok kimseyle oluşan hem profesyonel hem dostane yakınlığım, geniş toplumdan pek kimseye nasip olmuş bir durum değil. Sayıları artık gerçekten azalmış olan bu kadim toplumları ne kadar çok dinler, haklarında ne kadar çok yazarsak gelecek kuşaklara bir iyilik yapmış oluruz diye düşünüyorum. Bir insanın kendi tarihini yazması başka, dışarıdan bir gözün yazması başka... Dolayısıyla bu toplumla-

* Rum, Ermeni, Yahudi, Süryani, Keldani, Bulgar, Gürcü, Karayim.

rı kendi ağızlarından dinleme fikri çıktı ortaya... Tüm azınlık toplumlarının mevcut liderlerinin bir arada olduğu ilk çalışma örneği olan bu kitap, yukarıda isimlerini andığım büyüklerimin de yüreklendirmesiyle vücut buldu.

Farklı toplumlardan birtakım deneyimli vakıf yöneticisine, toplumların dışından bir insan olarak merak edilen/edilebilecek soruları sordum. Sorularımın cevaplarına samimi cevaplar alabilecek miyim, kendilerini ne kadar açabilecekler ne kadar içten ve kaygısız cevaplar verebilecekler diye başlangıçta tereddüt etmedim değil çünkü genelgeçer yanıtlar aldığım sıradan söyleşiler olsun istemedim. Sonuç olarak kitapta yer alan her bir isimle beklentimin üstünde sohbetler gerçekleştirdik. Dilerim okuyucu da aynı kanaate varır. Söyleşmek istediğim daha çok kimse var fakat bir kitaba en fazla bu kadar kişiyi sığdırabildik.

Bu çalışmada yer alan herkese binlerce kez teşekkür ediyorum; hem beni muteber görüp, tüm yoğunluklarına rağmen kısıtlı vakitlerinden ayırıp bu değerli mülakatları vermeyi kabul ettikleri için, hem de samimi cevapları için.

Laki Vingas, Prof. Dr. Toros Alcan, Moris Levi ve S. Can Ustabası'na bana olan güvenleri ve daimi destekleri için, ayrıca Laki Vingas'a kitabın isim babası olmasından ötürü çok teşekkür ederim.

Son olarak, Prof. Dr. İlber Ortaylı'ya çok özel teşekkür ettiğimi belirtmek isterim çünkü bu tür kitapları genellikle sadece bu alanda çalışan ilgili kimseler alır ve okur ama İlber Hoca'nın yazma nezaketinde bulunduğu sunuşu sayesinde bu çalışmanın geniş toplumun da ilgisini çekeceğini ve bu topraklardaki kadim toplumların varlığının hatırlanacağını umuyorum.

İnsanlar doğup, büyüyüp, ölüyor, koltuklar dolup, boşalıyor, medeniyetler yükselip, düşüyor, tarih durmaksızın baştan yazılıyor ve elimizdeki en büyük gücümüz *hâlâ* kalemimiz. Söz uçuyor, yazı kalıyor.

Muteber,
Ocak 2022

SUNUŞ

Muteber Yılmazcan Simonetti, Mersinli. İfade ettiği gibi bir Nusayri aileden geliyor. Bizim Arap Alevisi dediğimiz aslında Suriye ve Antakya'daki özgün inançlı Alevi bir grubun mensubu bir aileden. Yine ifade ettiği üzere; bu inancın ve ritüelin kültürünü almakta o kadar titiz değillermiş. Diğer bir deyişle sofu değiller. O nedenle ne olduğunu yavaş yavaş tecrübeyle öğrenmiş. Ailenin bu konulara dayanan bir eğitimden çok modern topluma mensup bir entegrasyondan, bütünleşmeden yana olduğu anlaşılıyor. Evliliğini bir İtalyan ile yapmış.

Modern Türkiye'de ister istemez değişik dini grupların birbirleriyle alakaları ve ilgilenmeleri oluyor. Bu bütün Batı toplumlarında hatta Doğu toplumlarının bazılarında olduğu gibi güçlü bir ilgi değil. Muteber Yılmazcan bunun dışına gitti. Uzun yıllardır çalıştığı Gayrimüslim Cemaat Vakıfları Temsilciliğindeki görevi dolayısıyla metinde de belirttiği gibi bu vakıflarda çalışan, idari görevi olan gayrimüslim grupların temsilcileriyle yakın dostluğu oldu. İçlerinde bazı tanıdıklarım var, hakikatten bilgili ve geniş görüşlüler.

Muteber Yılmazcan'ın çalışmasının bu ortamda olumlu bir katkı yaptığı kanaatindeyim. Muhtelif seçkinlerle doğrudan doğruya sohbetler yaptı. Bu yaklaşım tanımak için en yararlı yoldur ve bunun gerçekleşmesi de büyük bir kazanç. Türkiye artık muhtelif inanç gruplarından insanların birbirlerini tanımadıkları veya mesnetsiz söylentilerle yanlış tanıdıkları bir ülke

olmaktan çıkmak durumunda. Diyaloğa girmek lazım. Buna yardım eden kitaplara, edebi faaliyetlere, ilmi araştırmalara büyük sempati duyuyorum.

Laki Vingas, Profesör Toros Alcan, Moris Levi mülakat yapılanların bazıları... Rum, Ermeni, Yahudi, Gürcü cemaatine, Katolik gruplara, Süryani Ortodoks grubuna her cemaatin aydınları ve yöneticileriyle mülakat yaparak eğilmek bir başlangıç ve doğru yol.

İlber Ortaylı

7 Mart 2022

İstanbul

“Modern Türkiye’de ister istemez değişik dini grupların birbirleriyle alakaları ve ilgilenmeleri oluyor. Bu bütün Batı toplumlarında hatta Doğu toplumlarının bazılarında olduğu gibi güçlü bir ilgi değil. Muteber Yılmazcan bunun dışına gitti. Uzun yıllardır çalıştığı Gayrimüslim Cemaat Vakıfları Temsilciliğindeki görevi dolayısıyla bu vakıflarda çalışan, idari görevi olan gayrimüslim grupların temsilcileriyle yakın dostluğu oldu. İçlerinde bazı tanıdıklarım var, hakikatten bilgili ve geniş görüşlüler.

Muteber Yılmazcan’ın çalışmasının bu ortamda olumlu bir katkı yaptığı kanaatindeyim. Muhtelif seçkinlerle doğrudan doğruya sohbetler yaptı. Bu yaklaşım tanımak için en yararlı yoldur ve bunun gerçekleşmesi de büyük bir kazanç. Rum, Ermeni, Yahudi, Gürcü cemaatine, Katolik gruplara, Süryani Ortodoks grubuna her cemaatin aydınları ve yöneticileriyle mülakat yaparak eğilmek bir başlangıç ve doğru yol.”

-İlber Ortaylı

Sırasıyla Rum, Ermeni, Yahudi ve Süryani olmak üzere dört farklı azınlık grubundan seçilen Cemaat Vakıfları Temsilcisi ile çalışan Simonetti, yıllar içinde sahip olduğu birikimini azınlık cemaatlerince tanınmış otuz farklı isimle yaptığı yirmi yedi röportaj aracılığıyla okuyucularla buluşturuyor.

Türkiye topraklarında AZ kalmış nüfuslarıyla bugün hala varlıklarını koruyan kadim Rum, Ermeni, Yahudi, Süryani, Keldani, Bulgar, Gürcü, Karayim ve Arap dilli Ortodoks toplumlarının tarihlerini, yaşadıkları trajik olayları, verdikleri göçleri ve güncel meselelerini Laki Vingas, Toros Alcan, Moris Levi, Andon Parizyanos, Yorgo Papalyaris, Bedros Şirinoğlu, Sait Susin, Yusuf Basmacioğlu, Bernard Sarıbay, Zeki Basatemir, Vasil Liaze, Kirkor Ağabaloğlu, Avram Sevinti, Paul Zazadze, Mihail Örne, İdil Karayeğen, Teoman Önder, S. Can Ustabaşı, Fadi Hurigil, Kuryakos Ergün, Yılmaz Hiçbezmez, Murat Özberk, Şaul Cenudioğlu, Cem Çapar, Cem Altınış, Ferit Özaltun, Faruk Uğurgel, Münir Balıkçioğlu, İbrahim Çilingir, Hanriyet Yıldız ile yapılan sohbetlerde bulacaksınız.